

УДК 321.64(560)

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.19>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ ТУРЕЧЧИНИ

Діана Ільницька

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет,
кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна*

У статті здійснено аналіз історичних та суспільно-політичних чинників формування політичного режиму в Туреччині. Проаналізовано форми та механізми його функціонування у 2014–2019 рр. від початку президентства Реджепа Таїпа Ердогана.

Проаналізовано ознаки та характерні особливості авторитарного політичного режиму Туреччини, серед яких пріоритетними є: обмеження демократичних прав і свобод; поділ влади – формальний; чіткий поділ влади відсутній, значна концентрація виконавчої та законодавчої влади – у глави держави; домінування виконавчих структур; виконавча влада очолюється главою держави; опозиція не допускається або не має реальної можливості боротьби за владу; декларування демократичних цінностей які, однак, не є визначальним чинником політичного життя.

Нами проаналізовано чинники та фактори, а також особливості функціонування політичного режиму Туреччини в обрані роки. Характеристику здійснюємо наступним чином: режим Туреччини у 2014–2015 році можемо класифікувати як гібридний політичний режим, з 2015 року президент Р. Ердоган здійснював політику впровадження в державі президентської форми правління, тобто від фактичного зосередження в руках Р. Ердогана усієї повноти влади класифікувати політичний режим Туреччини можемо як змагальний авторитаризм. З'ясовано, що політичні інститути та вибори виступають певним механізмом узурпації влади. Проаналізувавши дані міжнародних організацій та спостерегачів, ми дійшли висновку, що в Туреччині наявні значні порушення прав та свобод людини. Значних утисків зазнають незалежні ЗМІ та борці за свободу слова. Більшість задекларованих прав на свободу слова журналістів та громадян є формальними та на практиці не дотримуються. Політичний режим Туреччини у 2019 році все більше тяжіє до класичного авторитаризму. Досліджено, що Туреччина після перемоги на виборах Р. Ердогана та його партії кардинально змінила вектор розвитку держави. Це спричинило узурпацію влади в руках правлячої верхівки, зміну зовнішньополітичного курсу країни та швидку зміну політичного режиму з демократичного на авторитарний.

Ключові слова: політичний режим, Туреччина, авторитаризм, права та свободи, класифікація, типологія, суспільство, засоби масової інформації.

Президент Реджеп Таїп Ердоган та Партія справедливості та розвитку» (АКП) є правлячою партією в Туреччині з 2002 р. Після того, як спочатку пройшли деякі лібералізуючі реформи, уряд проявив все більшу зневагу до політичних прав та громадянських свобод в останні роки, вчинивши серйозні зловживання в таких сферах, як права меншин, вільне вираження поглядів, асоціаційні права, корупція та верховенство права. Статус Туреччини знизився з «Частково вільної» до «Невільної», рейтинг політичних прав знизився з 4 до 5, а рейтинг громадянських свобод знизився з 5 до 6 через глибоко недосконалий конституційний референдум, який централізував владу в президенті, масову заміну обраних мерів з призначеннями уряду, свавільним переслідуванням правозахисників та інших сприйнятих ворогів держави та продовженням чищення державних службовців, які залишають громадян не вагаючись висловлювати свої погляди на чутливі теми. Для визначення політичного режиму Туреччини використовуємо спеціальні методики.

Згідно з «рейтингом свободи» (розроблений експертами “Freedom House” за програмою «Свобода у світі»/”Freedom in the World”) Туреччина у 2014–2017 рр. позиціонується як «частково вільна» держава. У 2018, 2019 роках Туреччина здобула показник «5,5» та була класифікована як невольна [2].

Як свідчать показники рейтингу “Economist Intelligence Unit” з 2014 по 2019 рр. Туреччина належала до держав з гібридним політичним режимом.

Аналізуючи свободу преси в Туреччині, ми проаналізували показники рейтингу “Freedom and the Media”. За класифікацією цієї методики свобода преси у Туреччині у 2013 характеризується як «частково вільна», у 2019 р. – як «невільна» [3].

Обрання Р. Ердогана на посаду президента Туреччини у 2014 році повністю змінила систему правління країни. Офіційно змінила форму правління з парламентської на президентську республіку після присяги президента Ердогана в парламенті у 2018 році [9]. Аналізуючи Конституцію Туреччини, можемо стверджувати, що після зміни форми правління з парламентської форми правління на президентську республіку більшість повноважень зосереджується в руках президента як глави держави. Відповідно до поправок до чинної Конституції глава держави обирається терміном на 5 років та може перебувати на посаді не більше двох термінів.

Законодавча влада Туреччини належить однопалатному парламенту, Великим Національним Зборам Туреччини. 550 депутатів парламенту обираються на чотирирічний термін на загальних виборах пропорційно партійними списками, а також у 85 виборчих округах. Через чисельність населення Стамбул включає 3 виборчих округи, а Анкара і Ізмір – по 2 округи.

У парламенті представлені лише партії, які набрали понад 10% голосів. Після зміни Конституції Туреччини у 2018 році посада прем’єр-міністра була скасована, а отже, парламент підпорядковується безпосередньо президенту. Аналізуючи судову гілку влади, слід зазначити, що головним органом судової гілки влади в Туреччині є Рада суддів та прокурорів Турецької Республіки. Згідно з чинним законодавством рада суддів призначається спільно Президентом і Парламентом, четверо суддів призначає президент, семеро – парламент, за поданням президента [6].

Отже, більшість повноважень щодо формування виконавчої влади, судової та законодавчих ініціатив знаходяться в компетенції президента Туреччини.

Важливим чинником волевиявлення прав та свобод людини і громадянина є наявність інституту референдуму. Референдуми в Туреччині не є досить поширеною формою волевиявлення громадян і проводяться радше для внесення глобальних змін у законодавство держави. Останній референдум у Туреччині відбувся в 16 квітня 2017 р. Основною метою проведення цього референдуму було внесення 18 поправок до Конституції.

Усі ці поправки стосувались зміни форми правління з парламентської на президентську республіку. За внесення змін до Конституції проголосувало близько 52% громадян. Таким чином, референдум вважається таким, що відбувся, поправки до Конституції Туреччини було внесено. Слід зазначити, що більшість поправок, згідно з оцінками експертів та міжнародних організацій, надають президенту усю повноту влади як у законодавчій, так і в виконавчій сферах влади. Зокрема, посада прем’єр-міністра взагалі скасована, уряд повністю підпорядковується президенту.

Цей референдум задекларував передачу повноважень усіх гілок влади Президенту Туреччини. Іноземні експерти висловили занепокоєння таким розвитком подій. Зокрема, Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) 10-11 березня 2017 року прийняла декларацію про поправку до конституцій Туреччини. За твердженням комісії, кожна країна має право самостійно вибирати форму державного правління. Незважаючи на незалежність від виборчої системи, обов’язково повинні бути враховані принципи верховенства закону

та розділення влади. Поправки до конституції, винесені на референдум, не підтримують логіку поділу влади і можуть привести лише до формальної, а не до справжньої незалежності законодавчої влади від виконавчої. Політична відповідальність президента обмежена лише виборами та часовими рамками п'яти років. Особливе занепокоєння у Венеціанській комісії спричинили наступні положення конституційної реформи:

- Президент буде здійснювати виконавчу владу один і володіти необмеженим правом призначати міністрів та інших посадових осіб.

- Президент зможе призначати віце-президентів, один з яких, не володіючи демократичною легітимністю або схваленням парламенту, буде виконувати обов'язки президента у разі тимчасової вакантності посади президента.

- Можливість парламенту закликати до відповідальності президента, віце-президентів і міністрів буде обмежена тільки процедурою імпичменту, який не є найефективнішим інструментом парламентського контролю.

- Президенту буде надана можливість розпускати парламент за будь-яких підстав, що принципово не відповідає демократичній президентській системі правління.

Також, за твердженням представників Венеціанської комісії, президент матиме широкі повноваження по виданню президентських указів без необхідності прийняття закону, який можна було б оскаржити в Конституційному суді. У світлі вищесказаного Венеціанська комісія вважає, що пропонувані конституційні поправки введуть у Туреччині президентський режим, в якому відсутні необхідні для демократичного режиму закони, які забезпечують систему стримувань та противаг [5].

Після здобуття перемоги на виборах 10 серпня 2014 року Р. Ердогану необхідно було здобути й більшість в парламенті.

Парламентські вибори відбулись у Туреччині в 2015 році, 7 червня. Вибори були необхідні, адже Р. Ердоган був лідером Партії справедливості та розвитку Туреччини, а після його обрання на посаду глави держави партія залишилась без харизматичного лідера. Ердоган мав на меті створити більшість у парламенті з правлячою партією для внесення змін у Конституцію та перетворення Туреччини на президентську республіку. Явка на цих виборах була досить високою 83 %, а правляча партія Ердогана зайняла 1 місце на виборах та здобула майже 41 % голосів в парламенті. Опозиційні партії скаржаться, що президент Реджеп Ердоган порушив правила, беручи участь у виборчій кампанії АКР, адже таким чином він виступає як очільник партії, а не як безсторонній лідер держави. Він також очолював кілька засідань уряду, що дозволено робити президенту лише за виняткових обставин. Соціологічні опитування свідчили про стійку суспільну підтримку чинної на той час парламентської системи [6].

Проте після цих виборів партія Ердогана не змогла створити коаліцію в парламенті, тому наступні позачергові вибори до парламенту були призначені на 1 листопада 2015 року. Перемогу на виборах, знову ж таки, здобула пропрезидентська партія справедливості та розвитку, 49,5 % голосів виборців.

Ці парламентські вибори стали певним поштовхом та можливістю для президента Ердогана почати процес зміни форми державного правління в Туреччині. Більшість в парламенті, яку отримала правляча партія президента Ердогана, дозволила розраховувати на підтримку конституційних реформ. Пропрезидентська партія сформувала однопартійний уряд. Слід зазначити, що виборча кампанія в Туреччині проходила в умовах значного тиску на опозицію і опозиційні ЗМІ зокрема.

Наступні президентські та парламентські вибори проходили 24 червня 2018 року. Завдяки ряду поправок до Конституції, прийнятих на референдумі 2017 року, число депутатів буде збільшено з колишніх 550 до 600. Ці представники обираються виборцями в 87 виборчих округах Туреччини за партійними списками пропорційного представництва.

Варто зазначити, що за результатами виборів, партія президента втратила самостійну більшість в парламенті та довіру населення. Більшість в парламенті правлячій партії вдалось створити лише за підтримки партії партнера – Партії націоналістичного руху.

Аналізуючи партійну систему Туреччини, можемо зробити висновок, що вибори 2015 року до парламенту, стали певним каталізатором зосередження усієї повноти влади в руках президента Ердогана та його партії. Проте конфлікти, нестабільне економічне становище, спроба військового перевороту та фактичне зосередження в руках президента усіх гілок влади стало причиною значного зменшення довіри до «Партії справедливості та розвитку».

Президентство Р.Т. Ердогана ознаменувалось значними порушеннями щодо права свободи преси, прозорості державного апарату. Отже, слід зазначити, що одразу після здобуття посади президента Туреччини Ердоган взяв курс на тотальне відчуження та закритість державного апарату від ЗМІ. Неодноразові заяви президента, що: «демократія-неможлива разом з медіа» лише підтверджують політику президента. Сьогодні більшість інтернет- та друкованих видань в Туреччині контролюється інформаційним агентством «Анадолу», яке підпорядковане правлячій партії в Туреччині. Опитування населення свідчать про те, що медіа, які належать цьому агентству, однобічно висвітлюють усі події в суспільстві та політичному житті держави. Про це свідчить і критика опозиційних ЗМІ, які стверджують, що однакові заголовки усіх видань у державі з похвалою президента є показником контролю держави над засобами масової інформації. Соціологічне опитування “Edelman Trust Barometer” зазначає, що рівень довіри в турецького населення до ЗМІ у 2018 році знизився на 3%, а у 2019 на 4.5%. Згідно зі звітом організації “Reuters institute” 49% громадян Туреччини вважають, що всі новини та повідомлення є фейковими та повністю контролюються владою Туреччини. В рейтингу організації «Репортери без кордонів» Туреччини зайняла 157 місце. В доповіді було зазначено, що Туреччина є в’язницею для працівників сфери медіа.

Комітет захисту журналістів (CPJ) повідомив, що Туреччина є лідером у світі серед країн з ув’язненими жінками-журналістами.

Згідно з доповіддю організації Freedom House “Freedom of the press” у 2013 році Туреччина класифікувалась як «частково вільна держава». Вже у 2014–2017 рр. Туреччина класифікувалась як «невільна держава», причому рівень показників з кожним роком стає вищим. До прикладу, в 2014 році показник становить «65», а в 2017 – «78».

Також згідно з рейтингом свободи мережі Туреччина класифікується як невільна країна (2014–2017 рр.).

Згідно з аналізом організації «Репортери без кордонів» RFS в 2019 р. Туреччина посідає 157 місце в рейтингу організації. В звіті йдеться про таке: «Туреччина – одна з найбільшій у світі держав, де є утиски професійних журналістів. Затриманим журналістам і закритим ЗМІ відмовлено в будь-якому ефективному судочинстві. Цензура веб-сайтів та соціальних мереж в Інтернеті досягла безпрецедентного рівня, і влада зараз намагається взяти під контроль онлайн- та відеопослуги [7].

Після перемоги на виборах президента у 2014 році президент Ердоган та його партія почали активно впроваджувати в життя ідеологію «неоосманізму».

Сама ідеологія «неоосманізму» в інтерпретації сучасної турецької влади мала б забезпечити Туреччині панівну силу в Балканському регіоні, покращення економіки держави, повернення до традиційного устрою Туреччини та збереження традицій. Проте сьогодні Туреччина через політику Ердогана втратила позиції у співпраці з ЄС, НАТО та європейськими державами. Будучи світською державою, з впровадженням та посиленням впливу ідеології «неоосманізму», посиленням впливу ісламу на всі сфери життя Туреччини, країна стає фактично ізольованою від Європи та інших розвинених країн Близького Сходу.

Досить суперечливим питанням є дотримання прав людини в Туреччині. У 2016 році, під час спроби державного перевороту, держава тимчасово призупинила виконання своїх зобов'язань, що випливають з Європейської конвенції з прав людини на підставі введення надзвичайного стану в країні.

Більшість міжнародних організацій та експертів з питань захисту прав людини та громадянина стверджують, що стан захисту основних прав громадян Туреччини стабільно порушується з боку правлячої влади. Зокрема, Комітет ООН з прав людини стурбований тим, що він не отримав достатньої інформації про притягнення осіб до відповідальності за застосування тортур, зокрема в контексті справ, щодо яких Європейський суд із прав людини виносив відповідні рішення. Крім того, існує велика розбіжність між кількістю скарг на застосування тортур, які надійшли від неурядових організацій та представлені Туреччиною [2; 1].

Важливим аспектом є також недотримання прав та свобод людини та громадянина у судовій сфері. Переповнення в'язниць і неналежне медичне обслуговування, як і раніше, є проблемами пенітенціарної системи. До того ж держава-учасниця недостатньо активно користується заходами, які є альтернативними позбавленню волі, для того щоб обмежити різке збільшення чисельності ув'язнених [2].

У 2016 році, під приводом причетності до спроби державного перевороту були затримані 25 журналістів і редакторів найстарішої курдськомовної газети "Özgün Gündem", обладнання було конфісковано 15 серпня 2016 р., тоді газета була остаточно закрита 29 жовтня 2016 р. Щодо ряду незалежних діячів та правозахисників, які висловлювали солідарність затриманим журналістам, були порушені кримінальні справи за поширення терористичної пропаганди. Станом на кінець грудня 2016 р. більшість незалежних ЗМІ були закриті [1].

Отже, можна зазначити, що сьогодні у Туреччині складається дуже непроста ситуація з дотриманням основних свобод та прав людини, що чинить вплив на стан політичного режиму, його демократичність, а слідом – і на рішення влади щодо посилення повноважень президента країни.

Проаналізувавши політичний режим Туреччини в 2014–2019 рр., можемо стверджувати, що політичний режим Туреччини у 2014–2015 році можемо класифікувати як гібридний політичний режим. Починаючи з 2015 року, президент Р. Ердоган здійснював політику впровадження в державі президентської форми правління. Уже з 2015 року можемо класифікувати політичний режим Туреччини як змагальний авторитаризм, в якому політичні інститути та вибори виступають певним механізмом узурпації влади. Це можна побачити на прикладі референдуму в Туреччині в 2017 році. Політичний режим Туреччини у 2019 році все більше тяжіє до класичного авторитаризму.

Список використаної літератури

1. Committee to Protect Journalists, 2016 prison census: 259 journalists jailed world wide. 2016. URL: <https://cpj.org/imprisoned/2016.php>.
2. Freedom in the World 2017: Populists and Autocrats The Dual Threat to Global Democracy. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/populists-and-autocrats-dual-threat-global-democracy>.
3. Freedom of the Press 2013 Maps. URL: <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Freedom%20of%20the%20Press%202013%20Maps%20for%20Website.pdf>.
4. Nikbay O., Hancerli S. Understanding and Responding to the Terrorism Phenomenon A Multi-Dimensional Perspective. 2007. P. 128–129.

5. Opinion on the amendments to the constitution adopted by the grand national assembly on 21 January 2017 and to be submitted to a national referendum. Opinion No. 875/2017. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad\(2017\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad(2017)005-e).
6. Turkey's Constitutional Reform. *TRT World Research Center*. 2017. URL: <https://www.trtworld.com/referendum/images/key/research.pdf>.
7. Reporters Without Borders, World Press Freedom Index Turkey. 2019. URL: <https://rsf.org/en/turkey>.
8. Осадчук І. Політичний режим у Туреччині (2014–2017): змагальний, гегемоністський чи закритий авторитаризм? *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 16. С. 180-188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2018_16_28.
9. Туреччина офіційно змінила форму правління, 2018. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1740364-turechchina-ofitsiyno-zminila-formu-pravlinnya>

PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE POLITICAL REGIME OF TURKEY

Diana Ilnytska

Ivan Franko National University of Lviv,

Faculty of Philosophy,

Department of Theory and History of Political Science

Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine

The article analyzes the historical and socio-political factors behind the formation of the political regime in Turkey. We investigated the forms and mechanisms of functioning. Turkey's political regime was analyzed in 2014–2019 from the start of Recep Tayyip Erdogan's presidency.

The features and characteristics of the authoritarian political regime of Turkey are analyzed, among which the priorities are: restriction of democratic rights and freedoms; separation of powers – formal; there is no clear separation of powers, significant concentration of executive and legislative power – in the head of state; dominance of executive structures; the executive power is headed by the head of state; the opposition is not allowed or has no real ability to fight for power; the declaration of democratic values, however, is not a determining factor in political life.

We have analyzed the factors and factors, as well as the peculiarities of the functioning of the political regime of Turkey in the selected years. We can characterize this as follows: Turkey's regime in 2014-2015 can be classified as a hybrid political regime, since 2015, President R. Erdogan has pursued a policy of introducing a presidential form of government in the state and since 2015, ie from the actual concentration in the hands of R. Erdogan. the fullness of power, we can classify Turkey's political regime as competing authoritarianism. It is found that political institutions and elections act as a mechanism of usurpation of power. Having analyzed the data of international organizations and observers, we have concluded that there are significant violations of human rights and freedoms in Turkey. Independent media and freedom of speech fighters have been severely oppressed. Most of the declared rights to freedom of expression for journalists and citizens are formal and in practice are not respected. Turkey's political regime in 2019 is increasingly gravitating towards classical authoritarianism. It has been investigated that after the election victory, R. Erdogan and his party in the elections dramatically changed Turkey's vector of state development. This led to the usurpation of power in the hands of the ruling elite, a change in the foreign policy of the country and a rapid change of political regime from democratic to authoritarian.

Key words: political regime, Turkey, authoritarianism, rights and freedoms, classification, typology, society, mass media.